

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

№8

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2025
avgust

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
244 sahifa, avgust, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Visualdsp++ platformasida raqamli signal protsessorlarini dasturlash texnologiyasi	12
Ibragimov Sanjarbek Salijanovich	
Tadbirkorlik tushunchasi: falsafiy-iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik tahlil.....	19
Rajabov Sirojiddin Mansurovich	
Xorijiy davlatlar sog'liqni saqlash tizimida investitsiya loyihalarini davlat-xususiy sheriklik asosida moliyalashtirish mexanizmi.....	26
Karabayev Sanjar Abdusamatovich	
Feasibility study and site optimization for small hydropower plants along the syr darya river in Uzbekistan.....	33
Karimov Mustafu Aminbayevich, Berdiyev Usmon Tolib o'g'li	
Agrar sohada risklarning o'zaro ta'sirchan tarzda namoyon bo'lish xususiyatlari.....	42
Baymirzaev Dilmurod Nematovich	
Parrandachilik mahsulotlari omilli tahlil qilishda indeks usulidan foydalanish.	47
Bobomuratov Imomkul Islamovich	
O'zbekiston telekommunikatsiya sohasida raqamlashtirish jarayonlarini samarali boshqarish: "O'zbektelekom" ak misolida	56
Islamov Javlon Rasulovich	
Tijorat banklari amaliyotida jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish yo'nalishlari.....	59
Rustamov Sunnatillo Rustamovich	
Tadbirkorlikning mamlakat yaimdagi ulushi va uning o'zgarish tamoyillari	66
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Norasmiy bandlikning yashirin iqtisodiyot shakllanishi va dinamikasiga ta'sirining nazariy va amaliy jihatlar	72
Xasanov Jaxongir Jamshidovich, Sharifxo'jayev Shavkat Oqilovich	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlarning amaliy holati va dinamikasi	80
Irgasheva Nigora Akbarovna	
Туристская мобильность стран персидского залива как устойчивый и перспективный источник въездного туризма в Узбекистан	87
Гольшева Елена Вячеславовна; Додиев Феруз	
O'zbekistonda sug'urta bozori holati va o'sish sur'ati	96
Bazarov Zakir Xonqulovich	
Davlat xaridlarida narxning eng yuqori chegarasi: huquqiy mexanizm va amaliy ahamiyati	101
Mamasoliyev Abrorbek Abdug'ani o'g'li	
O'zbekiston respublikasida norasmiy sektor va aholini norasmiy mehnat bilan bandligining legallashtirishini boshqarishni istiqbolli ko'rsatkichlari	105
Qoraboev Nuriddin Pardaboy o'g'li	
Разработка инновационных инструментов и механизмов стратегического управления проектами.....	110
Мансурова Севара Мансуровна	
Sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning metodologik asoslari: nazariy va amaliy jihatlar	114
Haqberdiyev Bekzod O'ktamovich	
Учёт и аудит обязательств на предприятиях: анализ зарубежного опыта и практики	120
Халыкназарова Гулназ Жалгасбай кызы	
Theoretical Basis for Ensuring a Cotton Layer on a Conveyor Belt	126
G'.R.Rakhmatov	

Korxonalarning moliyaviy barqarorligini boshqarish	132
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li	
Targetlangan iqtisodiy siyosat orqali kambag'allikka qarshi kurash.....	138
Baratov J.N.	
Jismoniy shaxslarning daromadlariga deklaratsiya asosida soliq solish mexanzmini takomillashtirish	144
Ibragimov Zafar Ismailovich	
Bekobod sement zavodida ishlab chiqarish jarayonlarida og'ir mehnat omillarini avtomatlashtirish orqali xavfni kamaytirish	152
Ishchanov Atabay Reyimberdiyevich	
Tadbirkorlikning mamlakat yaimdagi ulushi va uning o'zgarish tamoyillari	159
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Практические подходы к выявлению и оценке налоговых рисков на основе сегментации деятельности налогоплательщиков	164
Голубова Ольга Сергеевна, Элбаева Мукаддас Рашидовна	
Tijorat banklari faoliyatini transformatsiyalashuv jarayonlarini takomillashtirish	170
Kulboyeva Nargiz Majitovna	
O'zbekistonda innovatsion faoliyatga ta'sir qiluvchi tashqi va ichki omillar.....	176
Anasxon Yunusov A'zamjon o'g'li	
Применение метода анализа иерархий для выбора оптимальной экспортной стратегии: на примере Узбекских предприятий, экспортирующих товары в россию.....	180
Муниса Мирзалиевна Турдибаева	
Processing of Sulfide Copper Ores With Copper and Silver Recovery.	185
Mamaisakova Zebo Bahodir qizi	
Korxonalar eksport salohiyatini rivojlantirishning xorij tajribasi.....	189
Naimxonov Ma'rufxon Zokirxon Og'li	
Corporate Governance Reforms and Financial Performance Dynamics: Evidence From State-Owned Banks in Uzbekistan	194
Yusufojon Pulatov, Bakhtiyor Islamov	
Tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmining uslubiy jihatlari va o'ziga xos xususiyatlari	200
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich	
Восстановление геологических сигналов с использованием кубических базисных сплайнов.....	204
Гофуржонов Мухаммадали, Гофуржонова Маржона	
Tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlashning amaliy jihatlari	210
Madaminov Bekzod Allayarovich	
Moliyaviy savodxonlik va moliyaviy siyosatning o'zaro ta'siri: O'zbekiston va xalqaro tajriba tahlili.....	215
Irgashev Anvar Farxodovich	
Yashil moliyalashtirishda moliyaviy instrumentlar.....	220
Abduraxmonov Alimardon Sodiq o'g'li	
Sanoatni rivojlanish tendensiyalari va o'ziga xos xususiyatlari (Xorazm viloyati misolida).....	224
Salayev Jasurbek Komilovich	
Tijorat banklari raqobatbardoshlik qobiliyatini oshirish bo'yicha xorij tajribasi va uni O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida qo'llanilishi.....	230
Shamsiyev Nurbek Fazliddin o'g'li	
Mamlakatda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish dastaklari	237
Raxmonov Lochin To'xtamishovich	

MAMLAKATDA YASHIRIN IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH DASTAKLARI

Raxmonov Lochin To'xtamishovich

PhD, Osiyo texnologiyalar universiteti rektori

ORCID: 0000-0003-3436-5924

E-mail: lochinbek.r@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashirin iqtisodiyotning mamlakat fiskal barqarorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri, uni yuzaga keltiruvchi omillar hamda unga qarshi kurash strategiyalari tahlil qilingan. Raqamlashtirish, soliq ma'murchiligida axborot izlarini yaratish, manfaatdor egalik shaffofligi, ochiq davlat xaridlari va xalqaro hamkorlik mexanizmlari asosida rasmiylashtirish jarayonini kuchaytirish orqali yashirin iqtisodiy faoliyatni qisqartirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yashirin iqtisodiyot, norasmiy sektor, soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, axborot izlari, xalqaro hamkorlik, fiskal barqarorlik, iqtisodiy o'sish.

Abstract: This article analyzes the impact of the shadow economy on the country's fiscal stability and economic growth, the factors that create it, and strategies for combating it. The possibilities of reducing shadow economic activity through digitalization, creating information traces in tax administration, transparency of beneficial ownership, open public procurement, and strengthening the formalization process based on international cooperation mechanisms are substantiated.

Keywords: shadow economy, informal sector, tax administration, digitalization, information traces, international cooperation, fiscal stability, economic growth.

Аннотация: В статье анализируется влияние теневой экономики на фискальную стабильность и экономический рост страны, факторы, обуславливающие его влияние, и стратегии борьбы с ним. Обосновываются возможности сокращения теневой экономической деятельности посредством цифровизации, создания информационных следов в налоговом администрировании, прозрачности бенефициарной собственности, открытых государственных закупок и укрепления процесса формализации на основе механизмов международного сотрудничества.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальный сектор, налоговое администрирование, цифровизация, информационные следы, международное сотрудничество, фискальная стабильность, экономический рост.

KIRISH

Yashirin iqtisodiyot turli darajalarda har qanday mamlakat iqtisodiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu hodisaning mohiyati haqida ko'plab fikrlar mavjud. Ko'pgina olimlar yashirin iqtisodiyot huquqiy normalarni buzadigan va turli jinoyatlarni keltirib chiqaradigan iqtisodiy faoliyatning tarkibiy qismi ekanini ta'kidlashadi. Boshqa olimlar yashirin iqtisodiyot rasmiy statistikada moddiy boyliklarni ishlab chiqarish, iste'mol qilish, almashish va tarqatish jarayonlari hisobga olinmagan deb hisoblashadi. [1]

Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot ko'lamini aniqlash va uni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2024-yilning 16-yanvar kuni O'zbekiston Prezidenti raisligida makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ustuvor vazifalar yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ham yashirin iqtisodiyot muammosi bugungi kunda eng dolzarb masala ekanligi qayd etildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

F.Schneider[2] maqolasida yashirin iqtisodiyotning sabablari va kamaytirish mexanizmlarini davlat soliq yuki, me'yoriy tartibga solish, institutlar sifati hamda soliqqa bo'lgan ishonch bilan bog'laydi. MIMIC va "valyuta talabi" metodlari asosidagi trans-mamlakat tahlili soliq va ijtimoiy badallar bosimini pasaytirish, reglamentlarni soddalashtirish, nazoratning muvozanatli kuchaytirilishi va soliqqa ixtiyoriy rioya qilishni oshiruvchi "yumshoq" choralar uyg'unligi eng samarali paket ekanini ko'rsatadi.

D.Pomeranz[3] o'z ilmiy ishida QQSda uchinchi tomon tekshiruvi zanjirli "o'z-o'zini majburlash"ni kuchaytirishini tasodifiy xat kampaniyasi va ma'muriy ma'lumotlar orqali isbotlaydi. Tadqiqot firmalar o'rtasidagi hisob-faktura moslashtirish imkoniyati keng bo'lgan sohalarida yashirish keskin kamayishini, naqd bitimlar ustun tarmoqlarda ta'sir pastroq bo'lishini ko'rsatadi. Natija: e-hisob-faktura, real vaqt kross-tekshiruv va yetkazib beruvchi-mijoz bog'lanishini raqamlashtirish yashirin aylanmani qisqartirishning markaziy dastaklaridir.

J.Naritomi[4] tadqiqotida Braziliyaning "Nota Fiscal Paulista" dasturi orqali iste'molchilarga kvitansiya talab qilish uchun mukofot va lotereya rag'batlari berilishi natijasida rasmiy savdo hajmi va soliq bazasi kengayishini ko'rsatadi. Dastur uchinchi tomon ma'lumotini kuchaytirib, kichik chakana segmentlarda formalizatsiyani jadallashtiradi; rag'batlar yo'q bo'lganda esa ta'sir pasayadi. Siyosiy xulosa: "fuqarolarni auditor"ga aylantiruvchi kvitansiya lotereyalari va cashback mexanizmlari, e-kvitansiyalar bilan birga, yashirin savdoni kamaytiradi.

P.Carrillo[5] ilmiy izlanishlarida Ekvadorda audit xatlari tajribasi firmalarning daromadni ko'proq ko'rsatishiga olib kelishini, ammo uchinchi tomonga ulangan bo'lmagan xarajat/foйда marjlarida "o'rin almashtirish" evazidan yashirish davom etishini aniqlaydi. Bu nazoratning chegaralarini ochib beradi: faqat qo'rqitish emas, balki keng qamrovli uchinchi-tomon moslashtiruvlari, sektoral risk profiliga moslashtirilgan audit va raqamli izlarni kengaytirish zarur. Integratsiyalashgan paket bo'lmaguncha barqaror natija cheklangan.

C.Williams[6] maqolasida YI tajribasida "jazolashga yo'naltirilgan" (deterrence) yondashuvni "yo'l ochuvchi" (enabling) choralar bilan uyg'unlashtirish — soliq ma'rifati, soddalashtirilgan rejimlar, adolat idroki va soliqqa rag'bat — yashirin mehnat va savdoni kamaytirishda samaraliroq ekanini ko'rsatadi. Mualliflar motivlar xilma-xilligini (zarurat, imkoniyat, me'yorlar) hisobga olishni, kommunikatsiya va nazoratni bir paketda loyihalashni taklif etadi. Bu, ayniqsa, informallik yuqori bo'lgan sektorlar uchun dolzarb.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullaridan keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashirin (norasmiy) iqtisodiyot — soliq va tartibga solishdan yashirin bo'lgan iqtisodiy faoliyatlar yig'indisi — fiskal barqarorlik, adolatli raqobat, investitsion muhit va ijtimoiy himoya tizimlari uchun eng muhim tizimli xatarlar sirasiga kiradi; u qanchalik keng bo'lsa, davlat daromadlari shunchalik qisqaradi, ishonchli statistika yo'qoladi, institutlar zaiflashadi va uzoq muddatda mehnat unumdorligi pasayadi. Empirik adabiyot shuni ko'rsatadiki, norasmiylik yuqori bo'lgan mamlakatlarda o'sish sur'atlari, investitsiya va unumdorlik pastroq, byudjet siyosati esa siklga qarshi yetarli hajmda ishlay olmaydi; bu xulosalar ayniqsa past va o'rta daromadli iqtisodiyotlar uchun dolzarbdir. ILOning global baholari dunyo bo'yicha bandlarning qariyb 60 foizi informallikda ekanini ko'rsatgan, Jahon bankining informallik bo'yicha yangi sintez ishida esa norasmiylikning uzluksiz "uzun soyasi" makrobarqarorlik va farovonlikni tormozlashi asoslab berilgan; xalqaro tajriba bo'yicha soyali iqtisodiyot ulushi ham vaqt, ham makon bo'yicha sezilarli farq qiladi, ammo u kuchli institutlar va ma'lumotga tayanadigan soliq ma'murchiligi shakllangan sayin pasayadi. IMF doirasidagi keng qamrovli ishlar (Medina va Shnayder) 20 yillik dinamikani jamlab, soyali iqtisodiyot o'lchov metodlari va omillaridagi evolyutsiyani ko'rsatadi hamda ko'plab mamlakatlar bo'yicha tendensiyalarni taqdim etadi. Shu ma'noda, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash

har qanday rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi bo'lishi, fiskal bazani kengaytirish, davlat xizmatlari sifatini oshirish va ijtimoiy kontraktning mustahkamlashga xizmat qilishi kerak.

Yashirin faoliyatni keltirib chiqaruvchi asosiy omillar ko'p qatlamli: tartibga solish va ro'yxatdan o'tish xarajatlarining yuqoriligi, ma'muriy jarayonlarning murakkabligi, byurokratik noaniqlik va korrupsiya risklari, mulkchilik va shartnomalar ijrosi bo'yicha zaif kafolatlar, naqd pulga tayanish, uchinchi tomon axborot izining yo'qligi, bozor rag'batlari va soliq ma'murchiligi o'rtasidagi nomuvofiqliklar.

Ayrim klassik empirik ishlar (Djankov va hammualliflar) ko'rsatganidek, bozorga kirishdagi ortiqcha tartiblar va yuqori rasmiy xarajatlar katta norasmiy sektor, korrupsiya va past sifati bilan bog'liq; keyingi meta-tahlillar esa nazorat va rag'bat muvozanati to'g'ri qurilganda formalizatsiya sur'atlari oshishini ta'kidlaydi. Shunday qilib, strategiya faqat jazoga emas, balki "ancha oson va foydali rasmiylik" tamoyiliga, tartiblarni soddalashtirish, xarajatlarni pasaytirish va xizmatlarni raqamlashtirishga tayanishi lozim. Bu yondashuv intizomni oshiruvchi protseduralar (audit, verifikatsiya, uchinchi tomon hisobotlari) bilan birga borishi, korxonalar uchun formal maqomning real foydalarini (mulk va kredit himoyasi, davlat xaridlariga kirish, eksport imkonlari, ijtimoiy himoya) kuchaytirishi kerak.

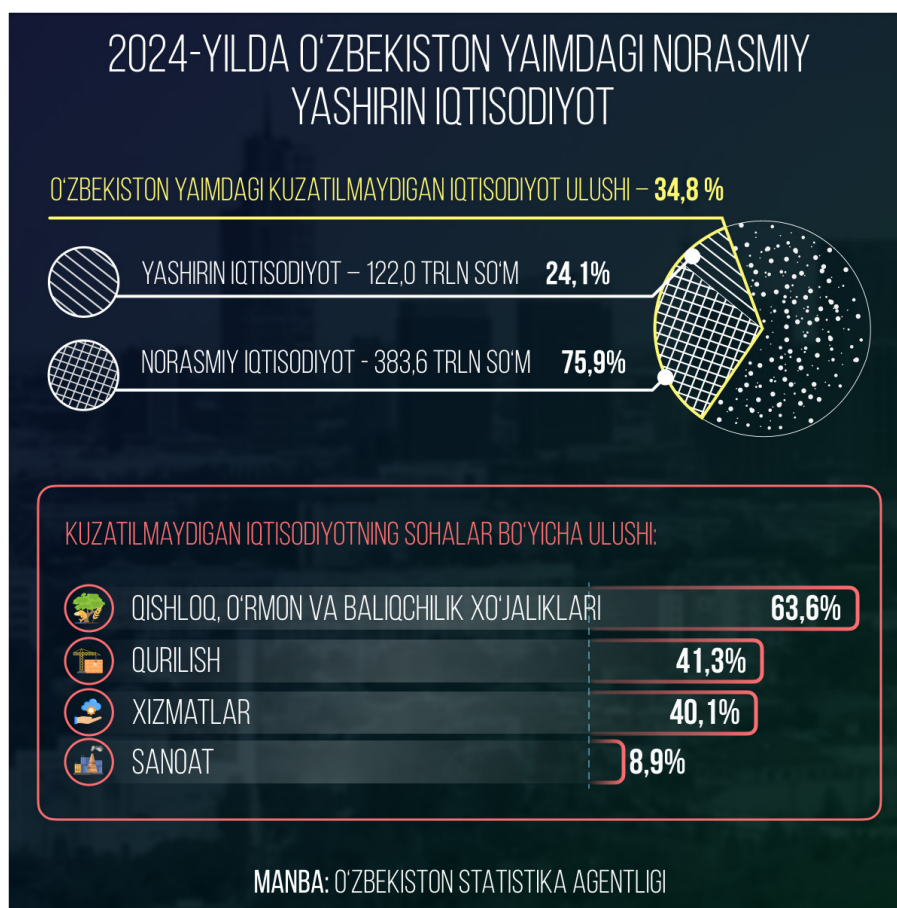
Empirik dalillar norasmiylikni kamaytirishda "axborot izlari"ni yaratish hal qiluvchi ekanini ko'rsatadi. Masalan, QQSning zanjirli hisob-kitob mexanizmi sotuvchi-xaridor juftliklarida uchinchi tomon axborotini ishlab chiqarib, "o'z-o'zini ijro ettirish" effektini keltirib chiqaradi; Chili uchun Pomeranz (AER, 2015) randomizatsiyalangan tadqiqotlarida audit tahdidi xabarlarining ta'siri B2B operatsiyalarda (qog'oz izi bor) ancha kuchsizroq ekanini, ya'ni qog'oz izining o'zi preventiv intizom berishini ko'rsatadi; Daniyada Kleven va hammualliflarining keng qamrovli audit tajribasi esa uchinchi tomon hisobotlari qamrab olgan daromadlar bo'yicha chekish imkoniyatlari keskin torayishini ochib beradi. Bu natijalar destruktiv naqd-kassa amaliyotidan elektron hujjatlashtirish va real vaqt hisobotlariga o'tishning nazariy asosini mustahkamlaydi: ma'lumot izlari kengaysa, yashirishning kutilgan foydasi kamayadi, qo'lga tushish ehtimoli oshadi, hamda halol to'lovchilar raqobatda yutqazmaydi. Shu sababli, elektron schyot-faktura, onlayn kassa va real vaqt ma'lumot almashuvi kabi yechimlar siyosat paketining markazida bo'lishi zarur.

So'nggi o'n yillik Yevropada QQS bo'yicha raqamli islohotlarning natijasi ko'rinib bormoqda: Italiyada majburiy e-invoicing va audit izlari QQS bo'shlig'ini qisqartirishda muhim omil bo'ldi, Polshada esa real vaqt hisobotlari hamda "split payment" kabi choralarning joriy etilishi evaziga yaqin yillarda sezilarli yaxshilanish qayd etildi; Yevrokomissiya VAT Gap yangilanishlari va siyosiy paketlari bu jarayonni tizimli qo'llab-quvvatlayapti. Yevropa miqyosida "ViDA" tashabbusi (VAT in the Digital Age) transchegaraviy xizmatlar va platforma iqtisodiyoti uchun elektron hujjatlashtirishni standartlashtirishga intilmoqda; Italiya SDI tizimi bo'yicha tahlillar, shuningdek, Almanyadagi raqamli choralar, Ispaniyaning SII (darhol axborot ta'minoti) rejimi tajribasi QQS bo'yicha ma'lumotlarning tezligi va to'liqligi oshishi hisobga olish intizomini yaxshilashini ko'rsatadi. Albatta, VAT bo'shlig'ini bitta choraga tayangan holda yopa olmaymiz: real vaqt ma'lumotlari kuchli tahliliy infratuzilma, risk-segmentatsiya, tezkor audit va adolatli sanksiyalar bilan birga ish berganda samarali bo'ladi; lekin bu yo'lining dalillari tobora ko'paymoqda va siyosiy qabul qilinishi kengaymoqda. [7]

Raqamli hujjatlashtirishning rivojlanayotgan mamlakatlardagi muhim yo'nalishlaridan biri — elektron fiskal qurilmalar (EFD/EBM) hamda elektron billing tizimlari. IMF'ning EFD bo'yicha empirik ishlar toifasi va bir qator mamlakat tajribalari (Tanzaniya, Zambiya va boshqalar) soliq ma'murchiligiga B2C segmentidagi aylanmalarni onlayn kuzatishga, cheklar bo'yicha texnik nazoratni kuchaytirishga yo'l ochganini ko'rsatadi; Ruandada EBM2 dizayni yangilanishi ortidan (firmalarning turnover va QQS bazasi ko'rsatkichlari bo'yicha) sezilarli oshish qayd etildi, Jahon bankining Ruanda iqtisodiy yangilanishi esa 2024—2025-yilda daromad/GDP nisbatining EBM ijrosi va QQS siyosati qo'llab-quvvatlovi bilan yaxshilanganini bildiradi. Shu bilan birga, EFDlar "sehrli tayoqcha" emas: ularga ulanish, elektr/aloqa infratuzilmasi, servis va texnik yordam, kolluziya va cheklar berish madaniyati masalalari hal qilinmasa, kutilgan natija to'liq amalga oshmaydi; shuning uchun EFD dasturlari trening, profilaktik nazorat va jamoatchilik bilan ishlash komponentlari bilan bog'lanishi, ma'lumot oqimini tahliliy risk-modellar bilan birlashtirishi lozim.

Statistika agentligiga ko'ra, 2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda kuzatilmaydigan (norasmiy va yashirin) iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 505,6 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 34,8 % ni tashkil etdi. Shundan norasmiy iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 383,6 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 26,4 % ni tashkil etdi. Yashirin iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi esa 122,0 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 8,4 % ni tashkil etdi. Kuzatilmaydigan iqtisodiyotning eng katta ulushi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaliklariga to'g'ri keladi (63,6%). (1-rasm).

1-rasm. O'zbekiston YaIMdagi kuzatilmaydigan (norasmiy va yashirin) iqtisodiyot [8].

Mehnat bozorida norasmiylikni kamaytirish uchun soliqqa tortishdan tashqari choralar ham zarur: mehnat shartnomalarini soddalashtirish, mikrofirmalar va yakka tadbirkorlar uchun ijtimoiy sug'urta tizimlariga balli yoki minimal paketlar orqali kirish imkonini berish, "yashil kanallar" va soddalashtirilgan rejimlar (masalan, kichik biznes uchun yagona to'lov)ni haqiqatan ham arzon va qiymatli qilish, rasmiy statusdan foyda (davlat xaridlari, eksport, moliyalashtirish)ni sezilarli kengaytirish. Bunday chora-tadbirlar ham raqamli, ham institutsional poydevorni talab qiladi: masalan, bandlik reyestrlari, shaxsiy hisoblar, kadastr va litsenziyalash tizimlari integratsiyasi orqali "ro'yxatdan o'tishdan foydalanishgacha" bo'lgan yo'lni qisqartirish; kasanachilik va platforma mehnati uchun moslashuvchan, ammo hisobdor tartiblar joriy qilish.

Norasmiy mehnat orqali yashab, oilasini boqayotganlar ko'pincha jiddiy ijtimoiy maummolarga duch keladi. Xalqaro mehnat tashkilotining (XMT) so'nggi hisobotiga ko'ra, bugun norasmiy iqtisodiyotda 2 milliard odam ishlamoqda. Jahonda ish bilan band aholining 60 foizdan ortig'i norasmiy mehnat bilan band.

Norasmiy bandlik dunyoning barcha mamlakatlarida mavjud. Uning darajasi har bir mamlakatning ijtimoiy – iqtisodiy salohiyati, amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlariga bevosita bog'liq.

Shimoliy va Janubiy Amerikada norasmiy bandlik darajasi 40 foiz bo'lsa, Janubiy Osiyodagi ayrim mamlakatlarda 80 foizgacha yetadi. Afrikada norasmiy bandlik ulushi 86 foizni tashkil qiladi. Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasida bu ko'rsatkich 25,0 foiz, arab mamlakatlarida qariyb - 70,0 foizni tashkil etadi.[9]

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda jami band aholining 39,0 foizi norasmiy sektorda faoliyat ko'rsatmoqda. Mamlakatda 5,5 millionga yaqin kishi norasmiy sektorda mehnat qilayapti.

So'nggi yillarda O'zbekistonda mehnatga layoqatli aholining norasmiy sektorda bandligi ma'lum darajada pasaydi (2020-yil – 42,8 foiz, 2023-yil – 39,0 foiz), ya'ni norasmiy bandlik oxirgi 4 yilda 3,8 foizga yoki 0,2 mln. kishiga kamaygan.

Buning asosiy sabablaridan biri o'zini – o'zi band qilishning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishidir. Shuningdek, ishsizlik darajasining 2020–2023-yillarda (3,7 foiz punktiga) kamayishi bilan norasmiy bandlik o'rtasida bevosita bog'liqlikni kuzatish mumkin.

Kuzatuv natijalariga ko'ra, mamlakat hududlarida norasmiy bandlik darajasida ma'lum tafovutlar mavjud. Norasmiy bandlikning eng yuqori darajasi Namangan (50 foiz), Surxondaryo va Jizzax (49 foiz), Qashqadaryo

(48,4 foiz) viloyatlariga to'g'ri keladi. Eng past ko'rsatkich esa Toshkent shahri (10,9 foiz) va Navoiy (21,8 foiz) viloyatiga va nisbatan past ko'rsatkich Buxoro (32,3 foiz) va Toshkent (34,9 foiz) viloyatlarida kuzatildi. Hududlar o'rtasidagi farq Toshkent shahridan tashqari 2,3 martani tashkil qilgan.

Iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lganlar soni asosan vaqtinchalik, bir martalik va mavsumiy ishlarni bajaruvchilar (94,4 ming kishi) hamda yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan dehqon xo'jaliklarida norasmiy band bo'lganlar sonining (141,2 ming kishi) keskin qisqarishi hisobiga kamaygan.

Norasmiy bandlikning kamayishida ma'lum ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, hal etilishini kutayotgan muammolar ham saqlanib qolmoqda.

Keyingi yillarda yashirin iqtisodiyot ko'lamini keskin qisqartirish orqali mamlakatda sog'lom raqobat va xususiy biznesni rivojlantirish choralari ko'rilmogda. Xususan, «O'zbekiston — 2030» strategiyasida yashirin iqtisodiyotni qisqartirish orqali soliq bazasini qo'shimcha kengaytirish imkoniyatidan foydalanish o'z ifodasini topgan.

Shuningdek, mazkur strategiyada bandlik ko'lamini oshirish va munosib mehnat sharoitlarini yaratish orqali mehnat bozorining barqarorligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbekistonda norasmiy bandlikka yo'l qo'ygan ish beruvchilarga nisbatan javobgarlik kuchaytiriladi. Bu haqda "Mehnat munosabatlari va kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish hamda ish beruvchilarni rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi prezident farmonida belgilandi.

Unga ko'ra, bunday qoidabuzarlik birinchi marta sodir etilganda BHMning 30 baravari (12,36 mln so'm), takroran sodir etilganda esa BHMning 100 baravari (41,2 mln so'm) miqdorida jarima belgilanadi. Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Adliya vazirligi hamda Savdo-sanoat palatasiga avgust oyida qonun loyihasini Vazirlar Mahkamasiga kiritish topshirildi.

2026-yildan boshlab norasmiy bandlik bo'yicha qonunbuzilish holatlariga yo'l qo'ygan qurilish tashkilotlarining "Shaffof qurilish" onlayn platformasidagi reyting ballari kamaytiriladi. Mas'ul idoralar etib Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi, Raqamli texnologiyalar hamda Bandlik vazirligi belgilandi.

Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi 2025-yilning mart oyi boshlarida mehnat shartnomasini tuzmagan ish beruvchilarni jarimaga tortishni taklif qilgandi. Ya'ni qonun loyihasi bilan Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks fuqarolarni qonunchilikda belgilangan tartibda mehnat shartnomasi tuzmasdan mehnatga jalb qilganlik uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi 49-5-modda bilan to'ldirish taklif qilingan.

Unda fuqarolar bilan mehnat shartnomasini qonunchilikda belgilangan tartibda rasmiylashtirmaslik yoxud mehnat shartnomasi tuzmasdan ishga jalb qilish fuqarolarga BHMning 10 baravari miqdorida, mansabdor shaxslarga esa — 30 baravari miqdorida jarima solinishiga sabab bo'lishini belgilash rejalashtirilgan.[9]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Norasmiy bandlikni tartibga solishga qaratilgan chora-tadbirlar:

- ishlab chiqarish, xizmatlar sohasini, oilaviy biznesni va kasanachilikni yanada rivojlantirish uchun mahalla salohiyatidan foydalangan holda norasmiy tadbirkorlarni ro'yxatga olish (rasmiy band qilish) mexanizmini takomillashtirish;

- mahallalarda norasmiy band bo'lgan aholi o'rtasida so'rov o'tkazish, norasmiy bandlik ulushini qisqartirish, mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish;

- mahallalarda mavjud bo'lgan norasmiy xizmat ko'rsatishni rasmiylashtirish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash "bir yo'l—bir yechim" emas, balki bir-birini to'ldiruvchi elementlardan iborat kompleks, bosqichma-bosqich va dalillarga asoslangan islohotlar to'plamidir. Qog'oz izini kuchaytiradigan QQS dizayni va e-invoicing, kassani raqamlashtiruvchi EFD/EBM, ma'lumot va reyestrlar integratsiyasi, ochiq xaridlar, BO shaffofligi va AML/CFT, AEOI orqali transchegaraviy shaffoflik, xulqiy "nudges" hamda ijtimoiy-subsidiya tizimlarida DBT — ularning barchasi birgalikda yashirishni iqtisodiy jihatdan ma'nosiz qiladi va rasmiy sektorning jozibasini oshiradi. Eng muhimi, bu siyosatlar fuqarolar va biznesga "ruxsat etilgan yo'l eng arzon, eng tez va eng foydali" ekanini ko'rsatishi, jazodan ko'ra, xizmatlar va qulayliklar orqali compliance'ni "default"ga aylantirishi kerak; ana shundagina soliq madaniyati mustahkamlanadi, davlat-jamiyat ishonch kontrakti kuchayadi va barqaror, inklyuziv o'sish uchun zarur fiskal poydevor vujudga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/yashirin-iqtisodiyot-va-unga-qarshi-kurashishda-bojxona-organlarining-nazorat-funktsiyalari>
2. Schneider, F., & Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77–114. DOI: 10.1257/jel.38.1.77
3. Pomeranz, D. (2015). No Taxation Without Information: Deterrence and Self-Enforcement in the Value Added Tax. *American Economic Review*, 105(8), 2539–2569. DOI: 10.1257/aer.20130393

4. Naritomi, J. (2019). Consumers as Tax Auditors. *American Economic Review*, 109(9), 3031–3072. DOI: 10.1257/aer.20160658
5. Carrillo, P., Pomeranz, D., & Singhal, M. (2017). Dodging the Taxman: Firm Misreporting and Limits to Tax Enforcement. *American Economic Journal: Applied Economics*, 9(2), 144–164. DOI: 10.1257/app.20140495
6. Williams, C. C., & Horodnic, I. A. (2017). Evaluating the Policy Approaches for Tackling Undeclared Work in the European Union. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 35(5), 916–936. DOI: 10.1177/0263774X16670665
7. https://www1.compareyourcountry.org/tax-cooperation/en/3/all/CbC_Information_exchange_network_Action_13
8. <https://oz.sputniknews.uz/20250203/ozbekiston-norasmiy-yashirin-iqtisodiyot-infografika-47810722.html>
9. https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/norasmiy_bandlik
10. <https://daryo.uz/tnDkbOdo>
11. Kelly K. *New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world* / K. Kelly. –New York: Viking, 1998.
12. Gulyamov, S.S. va b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. -T.: Iqtisod-Moliya. 396 b.
13. Ayupov, R.X., Baltabaeva, G.R. (2018). Raqamli valyutalar bozori: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbollari. -T: Fan va texnologiya. 172 b.
14. <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/11261/9509>.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100